

УДК 316.772.4

І. В. Кулинич, аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ПРИРОДА ЕМОЦІЙНОГО НАПОВНЕННЯ СТЕРЕОТИПУ

Розглянуто емоційну складову стереотипів, її функції, роль у поведінці людини. Досліджено появу та закріплення емоцій у контексті механізму виникнення і функціонування стереотипів. Проаналізовано емоційне сприйняття об'єкта і емоційні переживання. Охарактеризовано основні емоційні стани і почуття, що є складовими неконструктивних стереотипів міжособистісної взаємодії, а саме: нерозуміння, домінування, підпорядкування «сильному», пошуку «винного», прискіпливого ставлення до «своїх» і «чужих», агресивного придушення «слабкого». Окреслено функцію стереотипних емоційно насичених реакцій.

Ключові слова: *стереотип, емоція, емоційний стан, формування стереотипу, міжособистісна комунікація.*

І. В. Кулинич, аспирант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

ПРИРОДА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО НАПОЛНЕНИЯ СТЕРЕОТИПА

Рассмотрено эмоциональную составляющую стереотипов, ее функции, роль в поведении человека. Исследовано появление и закрепление эмоций в контексте механизма возникновения и функционирования стереотипов. Проанализированы эмоциональное восприятие объекта и эмоциональные переживания. Охарактеризованы основные эмоциональные состояния и чувства, которые являются составными неконструктивных стереотипов межличностного взаимодействия, а именно: непонимания, доминирования, подчинения «сильному», поиска «виновного», пристрастного отношения к «своим» и «чужим», агрессивного подавления «слабого». Определены функции стереотипных эмоционально насыщенных реакций.

Ключевые слова: *стереотип, эмоция, эмоциональное состояние, формирование стереотипа, межличностная коммуникация.*

I. V. Kulynych, postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

THE NATURE OF EMOTIONAL CONTENT OF STEREOTYPES

The article deals with the emotional component of stereotypes, its function and its role in human behaviour. The emergence and consolidation of emotions have been studied in the context of the mechanism of functioning and stereotypes. The emotional perceptions of the object and emotional stress have been analyzed. The basic emotional states and feelings as part of unconstructive attitudes of interpersonal interaction have been characterised, such as: stereotype of misunderstanding, dominance, submission to the "strong", search the "guilty", biased attitude to "insiders" and "outsiders", aggressive suppression of the "weak". The functions of stereotypical emotionally charged reactions have been outlined.

Key words: *stereotype, emotion, emotional state, stereotype forming, interpersonal communication.*

Вступ. Емоції — невід’ємна і важлива складова повсякденного життя — є мотиваторами поведінки людей, а також важливими між-особистісними маркерами, що інформують про стан їхніх відносин з іншими.

Постановка проблеми. Єдина специфічна ознака стереотипу, щодо якої існує майже загальна єдність, — це інтенсивність емоційного тла, що супроводжує його реалізацію. Природа емоційного наповнення стереотипу поки що майже не вичена, тому дослідження такого специфічного аспекту є значущим і актуальним.

Останні дослідження та публікації. Універсальну значимість емоцій у житті й діяльності людини підкреслювали дослідники протягом усієї історії розвитку психологічної науки. Р. Декарт стверджував, що «головна дія всіх людських емоцій» полягає в тому, що вони налаштовують душу і тіло людини, спонукають її до життя. Функція спонукання або активації організму до дії стала однією з характерних особливостей емоцій [3, с. 49].

Емоції — психічне відображення у формі безпосереднього, упередженого переживання життєвого сенсу явища і ситуацій, зумовленого відношенням їх об’єктивних властивостей до потреб суб’єкта [3, с. 24].

Загальні прояви емоцій та окремі емоційні стани мають функціональні специфічні характеристики, які докладно описуються в працях А. Бергсона, П. Жане, З. Фрейда, Е. Ліндемманна.

Мета дослідження — розглянути емоційну складову стереотипів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наповненість стереотипу емоціями вказував ще У. Ліппман: йому притаманні поєднання «різних видів відчуттів (зорових, слухових, смакових, нюхових, кінестетичних), емоцій і смислових асоціацій», а також здатність легко, але міцно закріплюватися в пам’яті [4, с. 174]. Другим аргументом на користь визначення стереотипу через образ є наявність у понятті «образ» емоційного виміру, такого важливого в стереотипі, на відміну від, наприклад, просто знання. Раціональне й емоційне в стереотипі поєднуються.

У структурі стереотипу виокремлюються складові: емоційна (містить позитивну або негативну інтерпретацію тих чи інших ознак), і пізнавальна, яка являє собою певний обсяг уявлень про об’єкт. У стереотипі означені компоненти не завжди залишаються стабільними: зміни емоційних оцінок відбуваються швидше, пізнавальної частини — повільніше, оскільки описова суть стереотипів є стабільнішою.

Єдина безперечна специфічна ознака стереотипу — це інтенсивність емоційного фону, що супроводжує його реалізацію. Природа емоційного наповнення стереотипу поки що майже не вивчена, однак

водночас можна виокремити дві основні точки зору. Стереотипи наповнені почуттями, вподобаннями, приязню або неприязню, асоціюються зі страхами, бажаннями, потягами, гордістю, надією. Об'єкт, що активізує стереотип, оцінюється у зв'язку з відповідними емоціями.

В одному разі емоційна насиченість стереотипу розглядається як прояв особистісних процесів і, відповідно, його стійкість пояснюється їхньою константністю. В іншому, — навпаки, емоційний заряд стереотипу пояснюється фактом його міцної фіксації в структурі особистості й, відповідно, залежить від глибини та ступеня стійкості самого стереотипу. Відповідно до першої точки зору, індивід дотримує стереотипу тому, що він виражає й захищає його особисті інтереси, відповідно до другої — оскільки стереотип виражає й захищає інтереси соціальної спільноти.

Передумови формування стереотипів містяться в минулому досвіді особистості. Пам'ять людини емоційно насичена інформацією про значимі ситуації.

Розглянемо механізм виникнення і функціонування стереотипів.

Відбувається певна зовнішня подія, яка не викликає жодних емоцій, — це лише факт. У результаті особистого враження від цієї події (того, що людина пережила, побачила або почула у зв'язку із цим) виникає певне відчуття. Якщо відбувається така сама або подібна подія, людина виокремлює зі своїх емоцій і переживань те почуття, яке вже пов'язане з нею. Після того, як це відбудеться автоматично кілька разів, починає формуватися певне переконання в цій сфері.

Людина продовжує звертати свою увагу і збирати різні «докази», що підтверджують її переконання, і дедалі більше зміцнює зв'язок «образ-емоція». Така реакція автоматично виникає на основі зв'язку «думка-почуття» і часто жодним чином не стосується конкретної ситуації [5, с. 91].

Різноманітні реакції організму на об'єкт або ситуацію пов'язані з виникненням емоцій. Це означає, що вони (об'єкт, ситуація) сприймаються не лише такими, якими є насправді, а й у своєму емоційному значенні. Наприклад, вівчарка сприймається не лише як собака, а і як хижак, котрий нам загрожує. Будь-який акт передбачає наявність стимулу й відповіді. Стимул супроводжується активацією, його вибір зумовлюється потягом, а форма відповіді (реакції), спосіб поведінки відображають взаємозв'язок між стимулом і відповіддю. Емоція виникає щоразу, коли задоволення потреби не відбувається, коли дія не досягає мети.

Емоція — це реакція індивіда на ті ситуації, до яких він не може адаптуватися. Фізіологу І. П. Павлову належить учення про динамічний стереотип — сталу систему реакцій-відповідей тварини і лю-

дини, яка відповідає певній комбінації зовнішніх сигналів [2]. У разі порушення стереотипу виникають ознаки емоції. Наприклад, коли людина може втекти, вона не відчуває емоції страху. Якщо не порушується динамічний стереотип реакцій (відповідність між стимулом і реакцією), емоцій не виникає.

Формування й закріплення в поведінці особистості емоційного стереотипу зазвичай свідчать про конфлікт між емоціями і соціальними умовами їхнього прояву.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що емоційна складова стереотипів оцінює, сигналізує і спонукає до дії. Відомо, що в критичних умовах, зокрема в небезпечних, травматичних, несподіваних ситуаціях, виникають емоції, які спричиняють неконструктивні стереотипні дії. Утеча, заціпеніння, агресія тощо — це своєрідні «аварійні» способи вирішення ситуацій, вироблені людством у процесі його еволюційного розвитку. Якщо деякі стереотипні дії не завжди виправдані навіть у типових умовах, то під час людського спілкування їх недоречність очевидніша. Наприклад, це характерно для стереотипу, що склався впродовж мільйонів років — негайно віддалятися від того об'єкта, який викликає страх.

У цьому разі проявляється дезорганізуюча функція емоцій. Однак слід зважати на твердження про те, що сама по собі емоція дезорганізуючої функції не має. Порушення конструктивного спілкування є не прямим, а побічним результатом емоцій. Такі негативні прояви викликані тим, що емоції беруть участь у набутті й актуалізації індивідуального досвіду.

Емоції тісно пов'язані з усіма життєвими функціями організму. П. К. Анохін зазначав, що життєві потреби людини тісно пов'язані з емоційним тонусом. Емоції спонукають до діяльності й задоволення потреб, відображають суб'єктивне ставлення людини до навколишнього середовища і своєї особистості. Емоційні переживання сприяють формуванню особистості, її соціально-психологічної спрямованості [6, с. 184].

Роль емоцій, зокрема задовільного або поганого настрою, в поведінці людини відома давно. Одну з причин зіпсованого настрою Павлов убачав у порушенні динамічного стереотипу, розуміючи під цією назвою зафіксований умовно-рефлекторний механізм, що в дещо подібних умовах реагує однаково. Цей стереотип виявляється достатньо стійким [6]. Такі стереотипи можуть стосуватися не тільки малозначущих звичок, а й усталеного способу життя людини, її переконань, вірувань, поглядів, які складно переробляються, нелегко перебудовуються. Порушення таких стереотипів викликає почуття

невдоволення, поганого настрою аж до відчаю. Подібні негативні емоції виникають і в тому разі, коли вироблений людиною світогляд не відповідає реальній дійсності або з певних причин виявляється хибним. Зовсім інша річ, коли світогляд, звичка, ідея збігаються з дійсністю.

Стереотипи мислення настільки сильні, що сприймаються як беззастережна істина і не викликають сумнівів щодо правильності тих чи інших переконань. Іноді люди навіть можуть назвати це своїм характером або світоглядом. Чим більше буде пошуків для підтвердження своїх переконань, тим сильніше фіксуватиметься у свідомості автоматичний зв'язок «думка-почуття», тим однозначнішою буде поведінка.

Слід розглянути термін «стереотип» у співвідношенні з близькими за змістом категоріями: настанови, упередження і забобони. Розглянемо ці поняття на прикладі міжетнічних утворень, які містять емоційно-оцінне ставлення до різних етнічних груп і характеризують рівень готовності до відповідних поведінкових реакцій у міжетнічному спілкуванні. Етнічний стереотип являє собою, насамперед, «культурну» освіту, природну і неминучу доти, доки існуватимуть народи й етнічні групи. У свою чергу, упередження і забобони — це більше «соціальні» настанови: їх формування значною мірою залежить від конкретної суспільно-історичної ситуації. Упередження характеризуються негативним емоційним забарвленням і відповідає таким формам поведінки як уникнення спілкування або запобігання міжетнічним контактам у певних сферах життєдіяльності. Забобони, у свою чергу, позначені великою концентрацією негативних емоцій, надмірним вихвалюванням досягнень і якостей своєї нації в поєднанні із зарозумілим ставленням та неприязню до інших народів. Забобони не обмежуються стратегією уникнення, а проявляються в конкретних вчинках, що є дискримінаційними.

Важливість вивчення емоційної сфери особистості й афективної складової міжособистісної взаємодії визнають численні психологи. Проте донині маловивченими є питання, пов'язані із загальними особливостями мотивації та емоційної регуляції міжособистісних відносин. Продуктивне забезпечення останньої відбувається тільки в разі усвідомлення можливостей і обмежень усталених стереотипів міжособистісної взаємодії, підвищення чутливості до їх емоційної складової.

Основу емоційного компонента складають емоційне сприйняття об'єкта й емоційні переживання, які проявляються в колективних (групових) почуттях і настроях. Колективні (групові) почуття як певні переживання і колективні (групові) настрої як загальноемо-

ційний тривалий стан індивідів можуть мати позитивну чи негативну спрямованість, що, у свою чергу, проявлятиметься у вербальних і особливо невербальних оціночних судженнях.

Зміст емоційної складової неконструктивних стереотипів міжособистісної взаємодії — це складний комплекс негативних переживань, станів і почуттів. Домінуючими емоціями є: страх утрати важливих цінностей, а також почуття сорому, провини й образи, гніву, роздратування та агресії, жалості й жालю, зневіри, печалі тощо. Цей складний емоційний комплекс, часто неусвідомлений, є інтегральним чинником, що дестабілізує сімейні стосунки: викликає стан емоційної напруженості, скутості, недовіри, ворожості.

Основна емоційна складова неконструктивних стереотипів міжособистісної взаємодії — страх утрати важливих цінностей, а також інші емоційні стани і почуття.

Узагальнена характеристика емоційної складової стереотипів міжособистісної взаємодії та відповідних якостей особистості може бути такою.

Стереотип «нерозуміння» виявляється в тому, що людям незрозумілі поведінка і мотиви один одного, що викликає емоційне напруження. Характеризується недовірою, емоційною нестійкістю, агресивністю. Завищений рівень потреб, нестійка демонстративно висока самооцінка поєднуються з пасивно-захисною позицією, що спонукає до протидії зовнішнім впливам середовища.

Стереотип домінування («господар дому») проявляється в прагненні взяти владу у свої руки, керувати відносинами, відповідати за підлеглих, доводити свою перевагу. Характеризується оптимізмом поряд з емоційною нестійкістю, неусвідомлюваною тривожністю, напруженістю, агресивністю. Підвищений рівень потреб поєднується з нестійкою самооцінкою, демонстративністю, недовірливістю, надчутливістю до критичних зауважень, імпульсивністю реакцій, конфліктністю, активно-захисною позицією.

Стереотип підпорядкування «сильному» проявляється в схильності стримувати свої бажання і догоджати іншим, відмовитися від права бути самим собою. Характеризується страхом самотності й майбутнього; тривожністю, занепокоєнням, нервозністю та підозрілістю. Схильність до самозвинувачень поєднується з реакціями роздратованості, підозрілості, уразливості. Низький рівень потреб і нестійка завищена або занижена самооцінка поєднуються з почуттям невдоволеності, невпевненості в собі.

Стереотип пошуку «винного» проявляється в схильності до критики, осуду, скарг, звинувачень, характеризується ворожістю. Високий рівень домагань і нестійка самооцінка в ситуації конфлікту

зумовлюють схильність до критики, гніву, іронії та інших активних захисних реакцій.

Стереотип прискіпливого ставлення до «своїх» і «чужих» проявляється в схильності виправдовувати «одних» і звинувачувати «інших». Характеризується недовірливістю, настороженістю й уразливістю. Високий рівень потреб і нестійка самооцінка в ситуації конфлікту зумовлюють образу, роздратованість та інші пасивні захисні реакції.

Стереотип агресивного придушення «слабкого» проявляється в агресивних нападах на слабших: крику, скандалах, образах, побоях. Характеризується захисною агресивністю, почуттям ворожості, підвищеною вразливістю. Нестійка самооцінка поєднується з хворобливим почуттям самолюбства і власної гідності.

Стереотип «жертви» проявляється в схильності бути об'єктом агресивного придушення або нападу, безвихідно залежати від несприятливих обставин, переживати приреченість на нещастя, бідність, біль тощо. Характеризується високим рівнем тривожності, занепокоєнням, підозрілістю, страхом перед майбутнім, почуттям спустошеності, втоми, песимістичним настроєм. Нестійка самооцінка тісно пов'язана з невпевненістю в собі, схильністю до розчарувань. Уразливість, переважання мінорного тону настрою поєднуються зі схильністю до витісненого почуття образи і гніву.

Стереотип «відходу» проявляється в прагненні уникнути болючих контактів, характеризується високим рівнем тривоги, занепокоєнням, роздратованістю. Агресивність є захисною. Високий рівень домагань і нестійка самооцінка, невпевненість у собі й недовірливість зумовлюють схильність до жорсткої протидії.

Стереотипні емоційно насичені реакції, що актуалізуються в ситуації конфлікту, виконують захисну функцію, але при цьому блокують рефлексивні потенціали людини: перешкоджають усвідомленню існуючих відмінностей, знаходженню спільності поглядів і позицій, розумінню і шанобливому ставленню до цінностей та інтересів один одного.

Наприкінці ХХ ст. Форгас і його колеги повідомили про цікавий і важливий напрям досліджень, присвячених ролі емоції в процесі сприйняття іншої людини, міжгрупової дискримінації та стереотипних судженнях [5, с. 100].

На основі цих та аналогічних результатів науковець припустив, що роль емоції чи настрою в означених типах суджень може бути максимальною, коли учасники здійснюють субстантивну обробку інформації, яка потребує, щоб вони відбирали, засвоювали й інтерпретували нові стимули і зіставити ці дані з уже здобутими знаннями.

У психологічній науці відомим і визнаним є положення про те, що емоції оцінюють значимість того, що відбувається, і сигналізують про це суб'єкту, вказуючи на потребу, актуальну для тієї чи іншої ситуації. Відмінності в поглядах учених виявляються в процесі уточнення питань, що і як саме оцінюють емоції й на якій основі відбувається це оцінювання.

Слід підкреслити, що у звичайній ситуації емоції, актуалізуючи минулий досвід, допомагають передбачити події і знайти вихід зі сформованих обставин. Однак у критичних ситуаціях випереджальна функція емоцій може заблокувати евристичну: емоційна пам'ять інколи виводить людину на неконструктивні стереотипи.

Захисною функцією пояснюється й ще одна особливість стереотипу – його емоційна насиченість. Чим твердіше оцінка, тим більшу емоцію викликає будь-яка спроба сумніватися в ній, і, навпаки, чим інтенсивніше емоція, тим категоричніша її думка.

Висновки. Отже, виконуючи «смыслеутворюючу» і «випереджальну» функції, емоції впливають на можливі наслідки ситуації. Інтенсивні негативні переживання й почуття обмежують можливості людини використовувати спонтанні, адекватні конкретній ситуації способи взаємодії. Актуалізуються сталі неконструктивні стереотипи. Розуміння їх емоційної складової може допомогти запобігти конфлікту або конструктивно вирішити його.

Звісно, крім емоційного стереотипу, людина проявляє різні інші емоції, однак вони так чи інакше перебувають під впливом стереотипу, підпорядковані йому, подібні до нього.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з вивченням пізнавальної складової стереотипу.

Список використаних джерел

1. Бартми́нский Е. Базовые стереотипы и их профилирование / Е. Бартми́нский // Стереотипы в языке, коммуникации, культуре : сб. ст. — М. : РГТУ, 2009. — С. 11–21.
2. Васин В. Динамический стереотип [Электронный ресурс] / В. Васин, Б. Кулик. — Режим доступа: <http://logic-cor.narod.ru/fenom4.htm/>. — Загл. с экрана.
3. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. — СПб. : Питер, 2009. — 464 с.
4. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман ; пер. с англ. Т. В. Барчунова, под ред. К. А. Левинсон, К. В. Петренко. — М. : Ин-т Фонда Общественное мнение, 2004. — 384 с.
5. Нельсон Т. Психология предубеждений. Секреты шаблонов мышления, восприятия и поведения / Т. Нельсон. — СПб. : Прайм-Еврознак, 2003. — 384 с.
6. Пайнс Э. Практикум по социальной психологии / Э. Пайнс, К. Маслач — СПб. : Питер, 2003. — 528 с.

References

1. Bartminskiy E. Bazovyvye stereotipy i ikh profilirovaniye / E. Bartminskiy // Stereotipy v yazyke, kommunikatsii, kulture : sb. statey. — M. : RGGU, 2009. — S. 11–21.
2. Vasin V. Dinamicheskiy stereotip [Elektronnyy resurs] / V. Vasin, B. Kulik — Rezhim dostupa: <http://logic-cor.narod.ru/fenom4.htm>
3. Izard K. E. Psikhologiya emotsiy / K. E. Izard. — SPb. : Piter, 2009. — 464 s.
4. Lippmann Walter. Obshchestvennoye mneniye / per. s angl. T. V. Barchunova, pod red. K. A. Levinson, K. V. Petrenko / Walter Lippmann. — M. : In-t Fonda Obshchestvennoye mneniye, 2004. — 384 s.
5. Nelson T. Psikhologiya predubezhdeniy. Sekrety shablonov myshleniya, vospriyatiya i povedeniya / T. Nelson. — SPb. : Praym-Evroznak, 2003. — 384 s.
6. Payns E. Praktikum po sotsialnoy psikhologii / E. Payns, K. Maslach — SPb. : Piter, 2003. — 528 s.

UDC 316.772.4

THE NATURE OF EMOTIONAL CONTENT OF STEREOTYPES

Kulynych I. V., postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

arven2007@ukr.net

The aim of the article is to examine the emotional content of stereotypes.

Research methodology. The works of psychologists and sociologists are considered, e.g. Walter Lippmann, Henri Bergson, Pierre Janet, Sigmund Freud, Erich Lindemann, I. Pavlov. Generalized descriptions of the emotional component of interpersonal interaction of stereotypes and the mechanism of functioning and attitudes have been reviewed.

Results. Emotions affect possible consequences of a situation. Intense negative emotions and feelings limit human ability to use spontaneous, appropriate ways of interacting in a particular situation. Therefore, steel unconstructive stereotypes are actualized. On the one hand, an individual keeps a stereotype because it expresses and defends its own interests, and on the other hand, a stereotype expresses and defends the interests of the social community. The emergence and fixing emotional stereotype of an individual in the behaviour usually indicates a conflict between emotional and social conditions of their manifestation.

It should be emphasized that in normal circumstances emotions actualize traces of past experiences, help to predict events and find a way out of the prevailing circumstances.

Novelty. The nature of the emotional content of stereotypes is not enough explored. It also helps to study the structure of a stereotype, namely its cognitive component.

The practical significance. Understanding the emotional component can help prevent a conflict or lead to a constructive solution.

Key words: *stereotype, emotion, emotional state, stereotype forming, interpersonal communication.*

Надійшла до редколегії 27.03.2015 р.